

УДК 343

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2023.29.02>

ВИПРАВЛЕННЯ І РЕСОЦІАЛІЗАЦІЯ НАРКОЗАЛЕЖНИХ НЕПОВНОЛІТНІХ ОСІБ В МІСЦЯХ НЕСВОБОДИ В УКРАЇНІ

Богатирьов Іван Григорович,
orcid.org/0000-0003-4001-7256
доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки
України,
професор кафедри права та
правоохоронної діяльності
(Державний університет «Житомирська
політехніка», м. Житомир, Україна)

У науковій статті розглядається проблема виправлення та ресоціалізації наркозалежних неповнолітніх осіб в місцях несвободи в Україні вирішення якої створює належні умови оптимізації Державної кримінально-виконавчої служби України. Зазначено, що вирішення даної проблеми створює належні умови виконання й відбування неповнолітніми засудженими покарання у виправній колонії, і наближення вимог останніх до міжнародних принципів та стандартів, рекомендацій міжнародних організацій у даній сфері.

В статті обґрунтовано спрямування реальних можливостей встановленого порядку виконання та відбування покарання на неповнолітніх засуджених у виховній колонії, постійний нагляд за ними, виконання покладених на них обов'язків, реалізація їхніх прав і законних інтересів, безпека засуджених і персоналу, роздільне тримання різних категорій засуджених, різні умови тримання засуджених та ув'язнених, створення належного матеріально-технічного та медико-санітарного забезпечення все це є пріоритетним напрямком державної політики сфері виконання і відбування покарань та пробації Міністерства юстиції України.

Зазначено, що серед актуальних проблем функціонування виправної колонії Державної кримінально-виконавчої служби України є проблема виправлення та ресоціалізації наркозалежних неповнолітніх засуджених, оскільки саме ця категорія засуджених в місцях несвободи є індикаторами психологічної напруженості, як серед засуджених так і персоналу. А це у свою чергу свідчить, що особи неповнолітні, які вчинили кримінальне правопорушення передбачене ст. КК України з моменту їх засудження і направлення для відбування покарання у виховну колонію мають бути поставлені адміністрацією колонії на профілактичний облік з метою постійного нагляду і контролю за їх поведінкою, зокрема і з боку персоналу медичної служби. Водночас, матеріально-технічне та медико-санітарне забезпечення мають створити сприятливі умови для відбування покарання у виді позбавлення волі на певний строк.

На підставі проведеного аналізу виправлення та ресоціалізації наркозалежних неповнолітніх осіб в місцях несвободи в Україні метою даної статті є обґрунтування необхідності підвищення ефективності запобіжної діяльності у виховній колонії саме для наркозалежних неповнолітніх осіб, з урахуванням матеріально-побутового і медико-санітарного забезпечення. При цьому головним завданням даної статті є з'ясування впливу засобів виправлення та ресоціалізації на наркозалежних неповнолітніх осіб в місцях несвободи в Україні.

Доведено, що сучасний аналіз стану злочинності в Україні та її прогноз свідчить про те, що наркоманія охопила всі регіони країни, а тому безперечно, набула великого соціального резонансу. Особливо її агресивні прояви з'явилися в Україні після оголошення воєнного стану, і нападу російської федерації, держави агресора на нашу країну. У цих умовах вчинення кримінального правопорушення передбаченого ст. КК України, особливо неповнолітнім та подальше відбування останнім кримінального покарання набуває свого теоретичного і практичного значення.

Враховуючи результати проведеного у цій науковій статті аналізу та сучасні підходи до виправлення та ресоціалізації наркозалежних неповнолітніх осіб в місцях несвободи в Україні, можна констатувати, що цей процес варто якраз пов'язати з відповідною Стратегією реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022–2024 роках, яка була схвалена розпорядженням Кабінетом Міністрів України від 13.12. 2022 № 115-р.. У той самий час, відповідне реформування, без сумніву, дасть змогу прискорити трансформацію кримінально-виконавчої системи України в пенітенціарну систему.

Ключові слова: виправлення, ресоціалізація, наркозалежність, неповнолітній, засуджений, місця несвободи, виховна колонія, матеріально-технічне, медико-санітарне забезпечення, запобігання.

CORRECTION AND RESOCIALIZATION OF DRUG-ADDICTED MINORS IN PLACES OF IMPRISONMENT IN UKRAINE

Bohatyrov Ivan Hryhorovych,
orcid.org/0000-0003-4001-7256
Doctor of Law, Professor,
Honored Worker of Science and
Technology of Ukraine,
Professor at the Department of Law
and Law Enforcement
(Zhytomyr Polytechnic State University,
Zhytomyr, Ukraine)

The scientific article examines the problem of correction and resocialization of drug-addicted minors in places of imprisonment in Ukraine, its solution creates proper conditions for the optimization of the State Criminal Enforcement Service of Ukraine. It is noted that the solution to this problem creates proper conditions for juvenile convicts to execute and serve their sentences in a correctional colony, and bring the latter's requirements closer to international principles and standards, recommendations of international organizations in this field.

The article substantiates the direction of the real possibilities of the established procedure for the execution and serving of punishment on juvenile convicts in an educational colony, their constant supervision, the fulfillment of the duties assigned to them, the realization of their rights and legitimate interests, the safety of convicts and staff, the separate detention of different categories of convicts, different conditions of detention of convicts and prisoners, creation of appropriate material, technical and medical and sanitary support, all this is a priority direction of the state policy in the sphere of execution and serving of punishments and probation of the Ministry of Justice of Ukraine.

It is noted that among the urgent problems of the correctional colony of the State Penitentiary Service of Ukraine is the problem of correction and resocialization of drug-addicted minors, because this category of convicts in places of detention that are indicators of psychological

tension, both among convicts and staff. And this factor, in turn, proves that minors who have committed a criminal offense provided for in Art. The Criminal Code of Ukraine from the moment they are convicted and sent to serve their sentence in an educational colony must be put on preventive registration by the administration of the colony for the purpose of constant supervision and control of their behavior, in particular by the medical service personnel. At the same time, material, technical and medical and sanitary support should create favorable conditions for serving a sentence in the form of imprisonment for a certain period.

Based on the analysis of the correction and resocialization of drug-addicted minors in places of imprisonment in Ukraine, the purpose of this article is to justify the need to increase the effectiveness of preventive activities in an educational colony specifically for drug-addicted minors, taking into account material, household and medical and sanitary support. At the same time, the main task of this article is to find out the impact of correctional and resocialization means on drug-addicted minors in places of imprisonment in Ukraine.

It has been proven that the modern analysis of the state of crime in Ukraine and its forecast shows that drug addiction has covered all regions of the country, and therefore, undoubtedly, has acquired a great social resonance. Especially its aggressive manifestations appeared in Ukraine after the declaration of martial law and the attack of the Russian Federation- the aggressor state of our country. Under these conditions, the commission of a criminal offense provided for in Art. The Criminal Code of Ukraine, especially for minors, and the subsequent serving of a criminal sentence by the latter acquires its theoretical and practical significance.

Taking into account the results of the analysis carried out in this scientific article and modern approaches to the correction and resocialization of drug-addicted minors in places of imprisonment in Ukraine, it can be stated that this process should be precisely linked to the corresponding Strategy for the reform of the penitentiary system for the period until 2026 and the approval of the operational plan its implementation in 2022–2024, which was approved by the order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 13.12. 2022 № 115. At the same time, the relevant reform will, without a doubt, make it possible to speed up the transformation of the criminal-executive system of Ukraine into a penitentiary system.

Key words: correction, resocialization, drug addiction, minor, convict, places of imprisonment, educational colony, material and technical, medical and sanitary support, prevention.

Постановка проблеми. Проблема виправлення та ресоціалізації наркозалежних неповнолітніх осіб в місцях несвободи в Україні є сьогодні одним із ключових напрямів оптимізації Державної кримінально-виконавчої служби України, вирішення якої створює належні умови виконання й відбування неповнолітніми засудженими покарання у виправній колонії, і наближення вимог останніх до міжнародних принципів та стандартів, рекомендацій міжнародних організацій у даній сфері.

Спрямування реальних можливостей встановленого порядку виконання та відбування покарання на неповнолітніх засуджених у виховній колонії, постійний нагляд за ними, виконання покладених на них обов'язків, реалізація їхніх прав і законних інтересів, безпека засуджених і персоналу, роздільне тримання різних категорій засуджених, різні умови тримання засуджених та ув'язнених, створення належного матеріально-технічного та медико-санітарного забезпечення все це є пріоритетним напрямком державної політики сфері виконання і відбування покарань та пробації Міністерства юстиції України.

Серед актуальних проблем функціонування виправної колонії Державної кримінально-виконавчої служби України, яка на даний час є єдина в Україні є проблема виправлення та ресоціалізації наркозалежних неповнолітніх засуджених, оскільки

саме ця категорія засуджених в місцях несвободи є індикаторами психологічної напруженості, як серед засуджених так і персоналу.

А це у свою чергу свідчить, що особи неповнолітні, які вчинили кримінальне правопорушення передбачене ст. 309 КК України з моменту їх засудження і направлення для відбування покарання у виховну колонію мають бути поставлені адміністрацією колонії на профілактичний облік з метою постійного нагляду і контролю за їх поведінкою, зокрема і з боку персоналу медичної служби. Водночас, матеріально-технічне та медико-санітарне забезпечення мають створити сприятливі умови для відбування покарання у виді позбавлення волі на певний строк.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню проблем виправлення та ресоціалізації наркозалежних неповнолітніх осіб в місцях несвободи в Україні присвятили свої праці такі науковці, як: І. В. Баклан, А. І. Богатирьов, О. І. Богатирьова, О. П. Горох, О. М. Джу́жа, О. Г. Колб, В. Я. Конопельський, О. Г. Михайлик, І. І. Митрофанов, М. С. Пузирьов, В. Г. Пшеничний, А. Х. Степанюк, Ян. В. Стрелюк, О. О. Шкута І. С. Яковець та ін.

Особливої значимості для написання даної статті набула Стратегія реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022–2024 роках, яка була схвалена розпорядженням Кабінетом Міністрів України від 13.12. 2022 № 115-р., ознайомлення з якою відкривається можливість зрозуміти трансформаційні процеси переходу кримінально-виконавчої системи України у пенітенціарну систему.

Постановка завдання. На підставі проведеного аналізу виправлення та ресоціалізації наркозалежних неповнолітніх осіб в місцях несвободи в Україні метою даної статті є обґрунтування необхідності підвищення ефективності запобіжної діяльності у виховній колонії саме для наркозалежних неповнолітніх осіб, з урахуванням матеріально-побутового і медико-санітарного забезпечення. При цьому головним завданням даної статті є з'ясування впливу засобів виправлення та ресоціалізації на наркозалежних неповнолітніх осіб в місцях несвободи в Україні.

Виклад основного матеріалу. Сучасний аналіз стану злочинності в Україні та її прогноз свідчить про те, що наркоманія охопила всі регіони країни, а тому безперечно, набула великого соціального резонансу. Особливо її агресивні прояви з'явилися в Україні після оголошення воєнного стану, і нападу російської федерації, держави агресора на нашу країну. У цих умовах вчинення кримінального правопорушення передбаченого ст. 309 КК України, особливо неповнолітнім та подальше відбування останнім кримінального покарання набуває свого теоретичного і практичного значення.

Так заданими вітчизняних вчених у 2020 році вчинення наркозалежною особою кримінального правопорушення передбаченого ст. 309 КК України становило 10994 випадки, що на 29, 2 % більше , ніж у передньому році та в 4, 8 рази вище за показник 2016. Аналогічно змінювалась і їх частка серед діянь розглядуваної нами категорії. Варто наголосити, що у 2021 р їх кількість зросла і становила 7 448. В цей період суттєво зросла частка кримінальних проступків [1, с. 114–115].

Варто підтримати позицію вітчизняного вченого Д Федоренко про те, що режим і система позбавлення волі не мають принижувати гідність засудженого в місцях несвободи. А умови відбування покарання мають характеризуватися не репресивними заходами, а реадаптацією та ресоціалізацією засуджених, підвищення їхнього освітнього рівня, навчання нових професій, набуття вищого професійного рівня [2, с. 203].

Отже, неповнолітні засуджені, які відбувають покарання у виді позбавлення волі на певний строк за злочини пов'язані з незаконним обігом наркотичних засобів, або є наркозалежними відрізняються від інших засуджених тим, що у них є прагненням

придбати наркотики під час відбування покарання у виховній колонії. За нашим дослідження, це не може не призвести до зростання злочинності у місцях несвободи.

Варто також зазначити, що великого значення у відбуванні покарання наркозалежними неповнолітніми особами набуває визначення структурних елементів кримінально-виконавчої характеристики, а саме: правовий статус, соціально-психологічні ознаки та ставлення до основних засобів виправлення і ресоціалізації засуджених, що дозволяє оцінювати їх ефективність і досягнення поставленої мети покарання. Оскільки, державна політика в сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів ґрунтується в першу чергу на політичній та соціальній ліній управління [3, с. 9], і полягає у негативному ставленні до розповсюдження та вживання наркотиків.

Ми підтримуємо позицію В. С. Малишева про те, що застосування судом до наркозалежного неповнолітнього засудженого позбавлення волі на певний строк є адекватною санкцією, коли мова йде про злочини, пов'язані з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, які становлять потенційну загрозу національній безпеці України та стабільності в суспільстві [4, с. 7].

Інший вітчизняний вчений В. Г. Пшеничний вказує, що карально-репресивні заходи повинні здійснюватися насамперед стосовно виробників і реалізаторів наркотичних засобів та психотропних речовин, які повною мірою сприяють поширенню практично невиліковного захворювання – наркоманії. Стосовно ж хворих на наркоманію необхідно застосувати лікувальні заходи та реабілітаційні програми [5, с. 165].

З цього приводу, О.П. Горох у власному дослідженні дійшов висновку про те, що із дванадцяти видів покарань, які встановлені ст. 51 КК, законодавець використав у нормах розділу XIII Особливої частини КК України лише шість видів покарань. Із них – чотири основних покарання (штраф, арешт, обмеження волі, позбавлення волі на певний строк) і два додаткових (позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю та конфіскація майна). Зокрема, такий основний вид покарання, як штраф передбачений в одинадцяти санкціях за вчинення «наркотичних» злочинів; арешт – в одній санкції; обмеження волі – у дев'яти санкціях; позбавлення волі на певний строк – у тридцяти дев'яти санкціях. Додаткові види покарань у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю та конфіскація майна передбачені у восьми та дванадцяти санкціях відповідно. Тобто в переважній більшості випадків суди не мають можливості при призначенні покарання за «наркотичні» злочини обирати інший вид покарання, аніж позбавлення волі на певний строк [6, с. 26].

Вітчизняна вчена І. В. Баклан у науковій праці «Кримінологічна характеристика та попередження злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, що вчиняються неповнолітніми» [7, с.4], де об'єктом наукового дослідження є кримінологічна характеристика та попередження злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, що вчинюються неповнолітніми, відображено надзвичайно широке коло питань пов'язаних з кримінологічною характеристикою окреслених злочинів, формуванням індивідуальної злочинної поведінки неповнолітніх учасників наркообігу.

Разом з цим, науковий пошук питань виконання та відбування покарань особами, засудженими за злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, в Україні має значні резерви. До наукових праць з окресленої проблематики належить дисертаційне дослідження І. І. Митрофанова «Кримінально-правові засоби впливу на наркозалежних осіб, які вчинили злочини» у якому дослідник обрав кримінально-правові засоби впливу на наркозалежних осіб, які вчинили злочини. Важливо наголосити, дана робота вченого, присвячена саме питанням

покарання наркозалежних осіб, які вчинили злочини. Вчений пропонує, щоб дані особи обов'язково мають проходити примусового лікування. Тому, дослідник, перш за все, пропонує внести відповідні зміни до кримінального та кримінально-виконавчого законодавства для вирішення питань правового регулювання примусового лікування наркозалежних осіб, які вчинили злочини [8, с. 171–172].

І його в цьому, варто підтримати, оскільки лікувальні установи ДКВС України для наркозалежних засуджених повинні забезпечувати не лише примусове лікування, але й виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк, виправлення і ресоціалізацію засуджених, поліпшення їхнього стану шляхом застосування заходів психічного, виховного, соціального та медичного спрямування, здійснення реабілітаційних заходів і запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так й іншими особами.

Щодо виховної колонії яка забезпечує порядок і умови виконання покарання наркозалежними неповнолітніми особами її функціонування набуває особливої актуальності, оскільки зміст та ефективність соціальної терапії, яка має включати трудову та навчальну терапію, на думку вітчизняного вченого В. Т. Кротюка передбачає засоби виправлення і ресоціалізації, а також елементи психотерапії [9, с. 33]¹.

Зазначене свідчить про недооцінку вченими процесу виконання та відбування покарання у виді позбавлення волі особами, засудженими за незаконний обіг наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, як ефективного засобу виправлення та ресоціалізації засуджених за незаконний обіг наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, запобігання вчиненню ними нових злочинів в умовах позбавлення волі.

Недостатня розробка наукових напрацювань, з окреслених питань, також зумовлена відсутністю організаційно-правового забезпечення процесу виконання та відбування покарання зазначеними засудженими та загальним зростанням наукового інтересу до альтернативних видів покарань за незаконний обіг наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів.

На підставі вищевикладеного сформуємо авторське визначення виправлення та ресоціалізація наркозалежних неповнолітніх осіб, які відбувають покарання у виховній колонії – це система загальнообов'язкових встановлених державою правових норм, які визначають правові, організаційні й тактичні положення виконання та відбування кримінальних покарань зазначеними особами й створюють умови для досягнення поставленої мети, їх виправлення та ресоціалізацію і повернення у суспільство законослухняними громадянами.

В контексті даної проблеми та надання допомоги персоналу виховної колонії щодо запобігання вчинення наркозалежними особами нового кримінального правопорушення пропонуємо:

– по перше, персонал виховної колонії має володіти знаннями про причини вчинення наркозалежним засудженим кримінального правопорушення. Це дозволить виділити: складнощі у засудженого в адаптації до умов відбування кримінального покарання; втрата засудженим на певний час соціально-корисних зв'язків та соціально-важливих орієнтирів; різке несприйняття засудженим провини або, навпаки, самозасудження; очікування винесення вироку за вчинений злочин; конфлікт із засудженням загроза чи факт приниження або згвалтування; взаємовідносини з персоналом відчуття припинення і упередженого ставлення; збіг негативних життєвих обставин, зокрема, втрата близької людини, напруження відносин в родині тощо; у зв'язку з ув'язненням настання тяжких соматичних або психічних захворювань;

¹Кротюк В. Т. Роль трудової терапії у виправленні засуджених, до яких застосовується примусове лікування / В. Т. Кротюк // Південноукраїнський правничий часопис. – 2006. – № 1. – С. 33–34.

– по-друге, персонал виховної колонії має знати про наміру вчинити засудженим кримінальне правопорушення, зокрема: це розмова серед засуджених про бажання або погроза його вчинити; різкі зміни у поведінці на роботі та у вільний час; постійна тривожність або агресивність на фоні депресії; розмови про втрату соціально важливих орієнтирів тощо;

– по-третє, персонал виховної колонії має володіти джерелами інформації про схильність наркозалежного засудженого вчинити нове кримінального правопорушення. Серед джерел такої інформації слід виділити: особові справи засуджених, медичну картку, індивідуальну програму соціально-психологічної роботи; результати психодіагностичного вивчення особи засудженого; повідомлення отримані в результаті спілкування з близькими та родичами засудженого, його оточення.

Висновки. Враховуючи результати проведеного у цій науковій статті аналізу та сучасні підходи до виправлення та ресоціалізації наркозалежних неповнолітніх осіб в місцях несвободи в Україні, можна констатувати, що цей процес варто якраз пов'язати з відповідною Стратегією реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022–2024 роках, яка була схвалена розпорядженням Кабінетом Міністрів України від 13.12. 2022 № 115-р.. У той самий час, відповідне реформування, без сумніву, дасть змогу прискорити трансформацію кримінально-виконавчої системи України в пенітенціарну систему.

Список використаних джерел:

1. Кримінальна ситуація в Україні: основні тенденції 2021 р: монографія / М.Г. Вербенський, О.Г. Кулик, І.В. Наумова та ін. ; за заг. ред: д-ра юрид. наук., проф. М.Г. Вербенського. Вінниця : ТВОРИ, 2022. 340 с. С. 114–115.
2. Федоренко Д. Злочинність: за межами загальноприйнятого (Інша криминологія) монографія. Київ : ВД «Дакор», 2023. 232 с. С. 203.
3. Волощук А.М. Державно-правова політика в сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів : зарубіжний досвід. *Митна справа*. 2011. № 1 (73). С. 8–17.
4. Малишев В.С. Поширення наркоманії – загроза національній безпеці України: деякі шляхи вирішення проблеми. Протидія наркозлочинності: вітчизняний та міжнародний досвід співпраці правоохоронних та судових органів: матеріали. наук-прак. конф. (м. Донецьк, 26–27 травня 2011 р). Донецьк, 2011. С. 7–12.
5. Пшеничний В.Г. Запобігання поширенню наркотизму в Україні (криминологічна та кримінально-правова характеристика): дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. К., 2005. 219 с.
6. Горох О.П. Покарання за злочини у сфері обігу наркотичних засобів: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. К., 2007. 299 с.
7. Баклан І.В. Криминологічна характеристика та попередження злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, що вчиняються неповнолітніми: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Дніпро, 2007. 272 с.
8. Митрофанов І.І. Кримінально-правові засоби впливу на наркозалежних осіб, які вчинили злочини: : дис. ... канд. юрид. наук :: 12.00.08. Дніпро, 2009. 256 с.
9. Кротюк В.Т. Роль трудової терапії у виправленні засуджених, до яких застосовується примусове лікування. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2006. № 1. С. 33–34.